

ÚJJÁÉPÍTÉS ÉS ÁLLAMOSÍTÁS

SZERKESZTETTE

JÁKFA LUI MAGDOLNA

KÉKESI KUN ÁRPÁD

KISS GABRIELLA

RING ORSOLYA

TARTALOM

Előszó	7
Leposa Balázs: A szovjetizált színházmodell Szokolov birodalmi színháza Budapesten.....	11
Kelemen Kristóf: Dramaturgia az államosítás éveiben Háy Gyula.....	21
Jákfalvi Magdolna: Realizmusgyakorlat az államosítás korai éveiben	51
Kékesi Kun Árpád: Átideologizált forradalomkép zenés színházi köntösben	73
Gara Márk: A koreográfia államosított keretei.....	84
K. Horváth Zsolt: A demokratikus iskola Mérei Ferenc-féle kísérlete a szovjetizáció árnyékában (1945–1950).....	91
Patonay Anita: Kulturális közösségi terek az államosítás után.....	118
Varga Luca: Az ifjúsági színház „helye” az államosított színházi térben (1949–1955)	137
Szántó Viktória: Az Állami Bábszínház első korszaka (1949–1954).....	154
Kiss Gabriella: „Boldogság műsoron kívül”, avagy magánélet megfigyelve.....	169
Eperjesi Ágnes: Magánérdek és közkinccs – a női test közhasznúsítása	183
Fisli Éva: Magyarország, kissé elmosódva.....	217
Hegyi Dániel: Téesz-dráma Az új ember vígjátéki példája	234

Szabó-Székely Ármin: Katona-imázs A Magyar Néphadsereg kulturális reprezentációja.....	244
Heltai Gyöngyi: Intellektuális érvelés és politizáló gyakorlat: a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének szerepe a színházak államosításának előkészítésében	260
Fekete Norbert: Megbukott-e 1951-ben Mikszáth Kálmán mint dramaturg?.....	275

ELŐSZÓ

Hetvenegy éve, 1949-ben ment végbe – sok más kulturális intézmény mellett – a magyar színházak államosítása. A tavalyi évforduló arra készítetett bennünket, hogy elgondolkodjunk az 1949-es politikai akarat és hatalmi diszpozíció mechanizmusain. A tudományok és a művészetek szovjetizálásának megértése jelentős és kizárólag interdiszciplinárisan megvalósítható kihívás a jelen kutatói számára. Ezt a megértést az MTA Színház- és Filmtudományi Állandó Bizottsága és a Theatron Műhely Alapítvány azzal kívánta elősegíteni, hogy 2018. december 3-án konferenciát szervezett az államosítás folyamatáról.

Az ott elhangzott előadások két közös előfeltevéssel dolgoztak. Egyfelől magától értetődőnek tekintették a célt, mely szerint a szovjetizálódás folyamatát úgy kell az emlékezet részévé tenni, hogy a kulturális aktivitás kontextusát ne a városi legendáknak és pártpolitikai narratíváknak a művészet felületes aspektusát alkotó hálója képezze. Másfelől a tárgyalt előadásokat, filmeket, koreográfiákat diszpozitívumnak tekintették, vagyis megpróbálták összes dimenziójukat, így „intézményes rögzítettségüket és munkamódszereiket, alkotás- és befogadásmódjaikat, társadalmi diskurzusait és materiális-technikai gyakorlataikat elemzés tárgyává tenni”.¹ Következésképp a kötetben olyan előadások szerkesztett változatait olvashatjuk, amelyek az államosítás hetvenedik évfordulóján emlékezetpolitikai aktusként igazolják, hogy „sok elfelejtettnek vélt dolog nem vész el örökre, csak ideig-óráig elérhetetlenné válik. [...] Az, amit felejtésnek nevezünk, rendszerint egyfajta latens emlékezet.”² Ily módon a kötet struktúrája egyetlen, fix középpont helyett két csomópontot jelöl ki.

¹ Lorenz AGGERMANN et al., „Theater als Dispositiv”, in *Episteme des Theaters. Aktuelle Kontexte von Wissenschaft, Kunst und Öffentlichkeit.*, hg. Milena CAIRO et alii, 163–192 (Bielefeld: transcript, 2016), 166. Idézi: KRICSFALUSI Beatrix, „Apparátus/diszpozitívum”, in *Média- és kultúratudomány*, szerk. Kricsfalusi Beatrix et alii, 231–237 (Budapest: Ráció, 2018), 236.

² Aleida ASSMANN, „Zur Mediengeschichte des kulturellen Gedächtnisses”, in *Medien des kollektiven Gedächtnisses. Konstruktivität – Historizität – Kulturspezifizität.*, hg. Astrid ERILL és Ansgar NÜNNIG, 45–60 (Berlin – New York: de Gruyter, 2004), 48.

Kötetünk egyik legfontosabb historiográfiai teljesítménye, hogy kulturális modellként értelmezi az általában a kommersz és profitorientált tömegtermelés tünetének tekintett operett, zenés vígjáték, revü, varieté, mi több: szépségverseny műfaját. Vagyis érdemben szembe tud nézni azzal a ténnyel, hogy az úgynevezett könnyű szórakozást kínáló műfajok kortárs horizontját is a jelenben zajló és a múltat aktívan alakító színházi folyamatok alkotják. Fekete Norbert, Gara Márk, Hegyi Dániel, Kékesi Kun Árpád, Kiss Gabriella és Szabó-Székely Ármin egy-egy előadás rekonstrukciójára épülő tanulmányainak köszönhetően egyértelművé válik: a Fővárosi Operettszínház Gáspár Margit igazgatói működésével fémjelzett korszaka nemcsak megmenti a hungarikumnak számító műfajt, nemcsak elősegíti a háború előtti zenés színház sztárjainak és a hagyományos komikus játékmódnak a rehabilitációját, hanem hét évre a keleti blokk legjobb zenés színházává, a Walter Felsenstein által 1947-ben alapított Komische Oper magyarországi párjává teszi a teátrumot. Heltai Gyöngyi, Kelemen Kristóf és Leposa Balázs tanulmányai pedig a színészképzés, a dramaturgia és a szovjet vendégrendezés egy-egy elfeledett mozzanata révén rajzolják meg azt a perspektívát, amely érthetővé teszi, hogy az úgynevezett szocialista operett miért csak az elmúlt években kapott némi esélyt arra, hogy elfoglalhassa helyét a magyar színháztörténeti kánonban.

Legalább ekkora jelentőséggel bírnak a két kortárs horizontból rendkívül fontos műfaj: a bábszínház, illetve a színházi nevelés államosított múltjával foglalkozó tanulmányok. Szántó Viktória a Bod László vezette Állami Bábszínház működését tekinti át, kívülről szemlélve az eddig jórészt belső szempontból feldolgozott és láttatott eseményeket. Varga Luca azt vizsgálja, hogy a fővárosi színházi térben, az 1949-es államosított színházi rendszer kiépítése után, miként jelennek meg az új ifjúságnak szánt előadások, Patonay Anita kérdésfeltevése pedig – mennyiben tekinthető a művelődési otthon tere a közösségi színházcsinálás kontextusának – a kötet részévé teszi az alkalmazott színház diszpozícióját is. K. Horváth Zsolt tanulmányában azt követi végig, miként értelmezhető az iskola és az iskolai demokrácia tárgykörében Mérei Ferenc pedagógiai koncepciója a nyolcosztályos, szovjetizált-nak vélt iskolarendszer kialakításáról.

A színházi kontextusból kilépve, a női test és a szépségfogalom állami kisajátításának, közhasznúsításának magyarországi vonatkozásával foglalkozik Eperjesi Ágnes tanulmánya, míg Fisli Éva Robert Capa útbeszámolója alapján járja körül, miként látta az államosítás időszakának Magyarországot egy amerikai fotóriporter.

Az államosítás eseménytörténetének színházi fogalomkörét és nyelvhasználati sajátosságait Jákfalvi Magdolna tanulmánya összegzi és megerősíti:

a kötet egésze arra irányítja a szerzők és vélhetően az olvasók figyelmét, miként érnek össze az emlékezeti és értelmezői ritmusok, miként jelenik meg egy új ideológia új elvárásrendje egy régi társadalmi beszédben, miként közelíthető mindez a színház esztétikai működése felől.³

Budapest, 2020. szeptember 21.

JÁKFALVI MAGDOLNA
KÉKESI KUN ÁRPÁD
KISS GABRIELLA
RING ORSOLYA

³ A kötet szerkesztését támogatta a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, 131764.